

VIJEĆE MINISTARA BOSNE I HERCEGOVINE

Na osnovu člana 17. Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 30/03 i 42/04), Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na 87. sjednici održanoj 21. jula 2005. godine, usvojilo je

STRATEGIJU BOSNE I HERCEGOVINE

ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA ROMA

Romi su danas *de facto*, iako ne i *de jure*, najbrojnija nacionalna manjina u Bosni i Hercegovini, u oba njena entiteta. Istovremeno, Romi su i najugroženija nacionalna manjina, i to po svim društvenim, naučnim i stručnim kriterijima i parametrima koji se uzimaju u obzir prilikom procjenjivanja socijalnog statusa neke zajednice ili društvene grupe. Nema nijedne druge nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini, od njih 17, koliko ih je trenutno, a na osnovu popisa stanovništva od 1991. godine, evidentirano da postoje u BiH, i koje priznaje i Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH, koja se nalazi u socijalnom položaju koji je, po svojoj težini i problematičnosti, i približno sličan položaju romske manjine.

Ta činjenica, potvrđena iz nekoliko izvora, različite provenijencije i eksplanatorne vrijednosti, i dokaziva većim brojem podataka i informacija, obavezuje vlasti u Bosni i Hercegovini, na svim nivoima organiziranja, da poduzmu cijeli niz aktivnosti i mjera, u skladu sa svojim nadležnostima i aktuelnim mogućnostima, koje za cilj (treba da) imaju radikalnu promjenu i popravljavanje nepovoljnog ekonomskog i socijalnog statusa Roma u BiH. Pri tome vlasti u BiH, kako na nivou zajedničkih institucija, tako i na nivou entiteta, kantona, distrikta, gradova i općina, moraju polaziti od principijelnog stanovišta, tj. od međunarodnog i domaće zakonodavnog reguliranja prava pripadnika svih nacionalnih manjina u BiH, pa tako i romske nacionalne manjine.

Snažno "oružje" u rukama vlasti, ali i javnosti Bosne i Hercegovine, u borbi za promjenu ekonomskog, socijalnog, političkog, obrazovnog, kulturnog, informativnog, stambenog, zdravstvenog i drugog položaja i statusa nacionalnih manjina u BiH, a primarno Roma o kojima i jeste riječ u ovom dokumentu - jesu, i trebaju biti, međunarodnopravni dokumenti i instrumenti o zaštiti ljudskih prava, inclusive i prava nacionalnih manjina, te ustavi BiH, entiteta i kantona, statuti distrikta, gradova i općina, te domaće zakonodavstvo, razvojne i druge strategije, akcioni planovi i drugi dokumenti i propisi. U prvom redu, to su:

- Okvirna konvencija Vijeća Evrope za zaštitu nacionalnih manjina;
- Europska povelja o regionalnim i jezicima manjina;
- Europska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama;
- Univerzalna deklaracija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima;
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima;
- Konvencija UN-a o pravima djeteta;
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije;
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
- Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim ili jezičkim manjinama;
- Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica;
- Preporuke Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope o pravima manjina, paragrafi 10-13 iz 1990. g.;
- Preporuke Vijeća Evrope za pristup Roma obrazovanju, stambenom smještaju, zaposlenju itd.;

Ustav Bosne i Hercegovine;

- Ustav Republike Srpske;
- Ustav Federacije Bosne i Hercegovine;

Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH;

- Okvirni zakon Bosne i Hercegovine o osnovnom i srednjem obrazovanju i dr.

Također, značajna poluga i medijum djelovanja vlasti u cilju implementacija najviših standarda u sferi zaštite prava nacionalnih manjina, a posebno Roma, jeste permanentna saradnja sa brojnim romskim nevladinim organizacijama, ali i neromskim nevladinim organizacijama koje se bave nekim aspektom romskog pitanja u BiH.

Vlasti u Bosni i Hercegovini, a prije svega Vijeće ministara BiH i entitetske vlade, smatraju svojom obavezom, s obzirom na značaj i kompleksnost problema, da donesu i ozvaniče jedan dokument, strategijskog dometa i značenja, u kojem bi se identifikovale i taksativno nabrojale sve oblasti i sva pitanja od neposrednog značaja za rješavanje statusa Roma u BiH, te utvrdili subjekti zaduženi za neposredno realizovanje pojedinih konkretnih zadataka. Implementacija aktivnosti i mjera predviđenih u **Strategiji Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma** trebala bi rezultirati poboljšanjem ukupnog socijalnog položaja romske populacije u BiH, a prije svega u oblastima stanovanja, obrazovanja, zapošljavanja, podizanja životnog standarda, socijalne i zdravstvene zaštite, njegovanja kulturnog identiteta, učenja vlastitog jezika, istorije i kulture, informisanja, učešća u političkom životu i odlučivanju, povezivanju sa sunarodnjacima i njihovim NVO-ima iz drugih država, jačanjem saznanja i svijesti o ljudskim pravima, posebno pravima žena i djece, itd.

***

Kao relevantne životne oblasti i sadržaje unutar kojih treba osmisliti, kreirati i usvojiti plan aktivnosti sa konkretnim mjerama čiji je cilj poboljšanje društvenog statusa romske nacionalne manjine u BiH, Vijeće ministara BiH u ovoj Strategiji identifikuje sljedeće:

- obrazovanje;
- zapošljavanje;
- stanovanje;
- zdravstvena zaštita;
- socijalna zaštita;
- upis u matične knjige rođenih i obezbjeđivanje drugih ličnih identifikacionih dokumenata;
- popis stanovništva;
- učestvovanje u i partnerstvo sa organima vlasti;
- organiziranje i umrežavanje svojih i drugih nevladinih organizacija koje se bave Romima;
- informisanje;
- razvijanje vlastitog kulturnog identiteta putem njegovanja i promoviranja tradicije, običaja, vjere, učenja romskog jezika, istorije, umjetnosti i kulture i formiranje romskih duhovnih i kulturnih institucija i asocijacija;
- saradnja i razmjena iskustava sa romskim i ostalim nevladinim organizacijama iz susjednih i drugih zemalja i međunarodnim organizacijama.
- demografsko-populaciona politika;
- porodični odnosi, ravnopravnost spolova, prava djece;
- nediskriminacija Roma i jačanje svijesti o neophodnosti inkluzije Roma u sve socijalne procese u BiH.

Sve ovdje nabrojane oblasti i sadržaji koji iz njih slijede su višeslojni i višeznačni, međusobno uslovljeni i povezani, tako da se i aktivnosti koje treba poduzimati u cilju njihove artikulacije i "proizvodnje" pozitivnih efekata moraju voditi sinhronizirano i sistematično. Aktivnosti i mjere koje treba poduzimati u nabrojanim oblastima života društva, a samim tim i romske nacionalne manjine u BiH, u cilju njenog pobošljanja, odnose se na i podrazumijevaju sljedeće.

1. Obrazovanje

Vlasti u Bosni i Hercegovini, i to na svim nivoima organizovanja, u saradnji sa međunarodnim institucijama i organizacijama koje imaju misije i predstavništva u BiH i romskim i drugim nevladinim organizacijama koje se bave problemima romske populacije, u posljednjih nekoliko godina ostvarile su značajne i empirijski provjerljive rezultate kad je posrijedi pitanje zadovoljavanja obrazovnih potreba Roma. Međutim, kako govore mnogi izvještaji i drugi pokazatelji - različite provenijencije: od domaćih specijalizovanih nevladinih organizacija, do međunarodnih organizacija, stručnih asocijacija i naučnih institucija - još uvijek visok procenat romske djece ne pohađa ni osnovnu školu, a kamoli srednju ili fakultet (Broj romskih srednjoškolaca u cijeloj BiH još ne dostiže hiljadu, a studenti-Romi mogu se izbrojati prstima ruku jednog čovjeka). Štaviše, nije malo ni one romske djece koja počnu a ne završe osnovnu školu, odnosno koja, zbog siromaštva, nemaju ni elementarne uslove za obrazovanje, stručno usavršavanje ili drugu kakvu edukaciju. Ova ocjena se odnosi na stanje i informacije o njemu koje su bile aktuelne do unazad godinu dana, tj. do početka školske 2004/05 godine. Suočene sa takvim stanjem u sferi obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u BiH, vlasti u BiH su, na podsticaj Odbora za Rome pri Vijeću ministara BiH i Vijeća Roma BiH, a pod pokroviteljstvom, medijacijom i finansijskom podrškom Misije OSCE-a u BiH, početkom 2004. godine izradile, usvojile i obznanile značajan dokument pod nazivom **Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini**. U tom dokumentu su na cjelovit način identifikovane obrazovne potrebe Roma (i ostalih nacionalnih manjina u BiH, naravno) i taksativno nabrojane sve aktivnosti i mjere, sa sadržajem i dinamikom izvršavanja, odgovornih vlasti za njihovo realiziranje. Također, u **Planu akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini** su navedeni svi nadležni i odgovorni subjekti u procesu zadovoljavanja obrazovnih potreba Roma, a to su, u prvom redu, entitetska ministarstva obrazovanja, odnosno prosvjete i kulture, a zatim kantonalna ministarstva i vlasti na lokalnom nivou, uključujući i odgovarajući odsjek za obrazovanje u Vladi Brčko Distrikta BiH, te neke stručne institucije i subjekti, poput Agencije za standarde u ocjenjivanju u oblasti obrazovanja, pedagoški zavodi i sl.

S obzirom na činjenicu da su u izradi ovog dokumenta bila uključena i dva ministarstva BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstvo civilnih poslova, te da imaju i određenu ulogu u koordiniranju i monitoringu aktivnosti u implementaciji **Plana akcije...**, Vijeće ministara BiH u potpunosti prihvata i predlaže svim ostalim nivoima izvršne vlasti u BiH da takođe prihvate sve sadržaje i norme sadržane u njemu i smatra ga sastavnim dijelom **Strategije BiH za rješavanje problema Roma**, u segmentu koji se odnosi na sferu obrazovanja romske nacionalne manjine u BiH. Prema tome, nema potrebe za bilo kakvom drugom, novom elaboracijom stanja u oblasti obrazovanja Roma, niti za propisivanjem i izmišljanjem novih obaveza i mjera, odnosno imenovanjem nekih drugih državnih organa i institucija kao nadležnih i odgovornih za njihovu realizaciju. To znači da je **Plan akcije...** i dalje aktuelan, kako na nivou teksta, tako i na nivou normi koje propisuje i imperativa koji se nalažu pojedinim relevantnim subjektima vladinog i nevladinog sektora u njegovoj implementaciji koja se, uprkos nekim početnim nejasnoćama i preprekama, ipak odvija i daje rezultate, kako s finansijskog aspekta (nabavka udžbenika, pribora, opreme, plaćanje prevoza, toplih obroka i sl.), tako i s aspekta povećanog procenta novoupisanih romskih učenika u osnovne škole, organiziranje ljetnih škola, uključivanje romskih asistenata u obrazovni proces itd. Jedino na čemu treba, još uvijek i energično, posebno insistirati je formiranje zakonom već predviđenog i obaveznog Vijeća nacionalnih manjina pri Parlamentarnoj skupštini BiH, odnosno entitetskim parlamentima - čim oni usvoje svoje zakone (ovo se trenutno odnosi samo na Parlamentarnu skupštinu Federacije BiH, pošto je Republika Srpska već donijela svoj zakon), kao još jednog monitoring tijela za ovu sferu, a posebno za ispunjavanje obaveze prema romskoj manjini, te permanentno nadgledati i evaluirati sprovođenje Plana akcije... od strane za to nadležnih i pozvanih organa, institucija, službi itd., u prvom redu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstva civilnih poslova, kad je državni nivo vlasti u pitanju, a entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja ili prosvjete i odgovarajuća služba Brčko Distrikta BiH, kad su ti nivoi vlasti posrijedi, odnosno nadležni statistički zavodi i agencije. Monitoring i evaluaciju procesa implementacije Strategije u ovom domenu treba obavljati najmanje jednom godišnje i promptno reagovati na sve, eventualne, nove izazove i o svemu blagovremeno i redovno obavještavati javnost.

2. Zapošljavanje

Zapošljavanje pripadnika romske nacionalne manjine u BiH u tijesnoj je vezi sa stanjem i rezultatima u sferi obrazovanja. Naime, bez obzira na sporadične i povremene rezultate u ovoj oblasti, Romi su danas i dalje najnezaposlenija nacionalna zajednica u BiH. Razlozi za to su višestruki. Prije svega kvalifikaciona struktura romske populacije u BiH je jako nepovoljna. Zatim, bez obzira što se ne može tvrditi da u BiH ima otvorene i sistem(at)ske diskriminacije prema Romima, mnogi poslodavci nerado primaju Rome na posao, a pogotovo im nerado povjeravaju stručnije i bolje plaćene poslove. Uz to,

sami Romi imaju vrlo malo svog biznisa, tačnije: vlasnici su malog broja preduzeća i radnji, tako da u njima ne mogu zaposliti pomena vrijedan broj Roma, a neki biznismeni iz njihovih redova čak i otvoreno izbjegavaju da zapošljavaju Rome.

S obzirom na karakter političkog i ekonomskog sistema BiH, tj. na tržišni karakter privrede, nije realno očekivati značajniju direktnu intervenciju organa državne vlasti na bilo kojem nivou njenog organizovanja u cilju većeg i bržeg zapošljavanja nezaposlenih Roma. Inače, u ovoj oblasti pomoci nisu mogući bez postupanja po načelima **pozitivne diskriminacije**, tj. otvorenog davanja prednosti romskoj populaciji prilikom zapošljavanja, odnosno većom kontrolom ponašanja poslodavaca koji zapošljavaju Rome u smislu provjere da li im isplaćuju sve zarade i nadoknade koje im pripadaju po zakonu. Državne vlasti sa svoje strane, a putem nadležnih obrazovnih vlasti i zavoda/agencija za zapošljavanje, mogu i hoće podržati i finansirati potrebnu prekvalifikaciju i/ili doedukaciju u cilju sticanja novih znanja i zvanja primjerenih današnjim uslovima i potrebama. One će, a posebno Vijeće ministara BiH preko Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstva civilnih poslova, "lobirati" kod vlasti na nižim nivoima organizovanja da se planiraju redovna budžetska sredstva za zapošljavanje Roma - po istom principu i metodologiji kao što su se obavezale na finansiranje zadovoljenja obrazovnih potreba Roma - odnosno subvencionisanje onih subjekata, uključujući i privatna preduzeća i kompanije, koje imaju razrađene programe i konkretno zapošljavaju pripadnike romske nacionalne manjine. Takvim subjektima se mogu i hoće obezbijediti i druge legalne pogodnosti, posebno kad je riječ o oslobađanju dijela nekih društvenih davanja, pojednostavljivanju administrativnih procedura prilikom registracija preduzeća, nevladinih organizacija i sl. Također, državne vlasti će putem javnih kampanja uticati na banke i druge finansijske organizacije da davanjem povoljnijih kredita za pokretanje malog i srednjeg biznisa u svojini Roma omoguće zapošljavanje nezaposlenih Roma. U tom pogledu ima još rezervi i mogućnosti za formiranje i uspješno djelovanje firmi u oblasti sakupljanja i prerade sekundarnih sirovina, čišćenja javnih površina (parkova, rijeka, jezera, neobrađenog poljoprivrednog zemljišta i sl.) i drugih sadržaja u sferi zaštite prirode i čovjekove okoline itd. Na nivou lokalnih zajednica vlasti će nastojati da u administraciji, javnim servisima, preduzećima i drugim subjektima na koje država ima pravo raspolaganja, zaposle određeni broj Roma, najmanje proporcionalno njihovom učešću u strukturi stanovništva dotične općine, grada ili kantona.

Važan segment aktivnosti na zapošljavanju Roma je i pitanje smanjenja siromaštva u BiH, upravo zbog toga što su pripadnici ove nacionalne manjine u BiH najsiromašniji dio njenog stanovništva. Zbog toga su vlasti dužne da aktueliziraju taj problem, odnosno podstiču realizaciju Strategije BiH na smanjenju siromaštva koju je ona usvojila 2002. godine. Također, ima potrebe da se inovira i dopuni srednjoročna Razvojna strategija BiH 2004.-2007. sadržajima koji se odnose na pitanje Roma u BiH, a posebno bržeg i većeg zapošljavanja pripadnika ove manjine. U istoj ravni je i obaveza izvršnih vlasti, posebno inspekcija rada, da stalno analiziraju provođenje zakona o radu i drugih propisa koji regulišu rad i zapošljavanje, odnosno da se iz legislative eliminiše bilo koja mogućnost diskriminacije Roma u procesu rada i zapošljavanja.

Dio problema u vezi sa zapošljavanjem romske populacije može se riješiti i dodjelom romskim porodicama neobrađenog državnog poljoprivrednog zemljišta i imanja, odnosno pojedinih resursa i pogona iz agrarnog sektora, na privremeno ili, čak, i trajno korištenje. To bi se trebalo urediti posebnim propisima kako se dobijeno zemljište i imanja ne bi mogla prodati ili ustupiti drugim subjektima, odnosno posebno ekonomski, finansijski i fiskalno tretirati i stimulisati, tako da i Romi prihvate poljoprivredu kao trajan izvor zarade i način života. Razumije se da bi u takvim destinacijama i naseljima trebalo riješiti i pitanja infrastrukture, ukoliko je postojeća neadekvatna.

Odgovorni subjekti za artikulisanje i rješavanje problema zapošljavanja Roma su Agencija za rad i zapošljavanje BiH, te entitetski i kantonalni zavodi/biroi i službe za zapošljavanje, entitetska i kantonalna ministarstva i uprave za privredu, rad, socijalnu politiku i zaštitu, direkcije i službe za privatizaciju, centri za socijalni rad, općinske uprave, službe i odjeljenja za komunalne poslove. Također, vlasti u BiH, na svim nivoima, u procesu i mjerama za rješavanje problema nezaposlenosti romske populacije su dužne da apsolutno poštuju i primjenjuju konvencije Međunarodne organizacije rada (ILO) od koji je BiH većinu potpisala. Rok za rješavanje zadataka u ovoj oblasti, s obzirom na njihovu zapuštenost i kompleksnost, je trajan.

Međutim, za razliku od područja obrazovanja, u sferi zapošljavanja neophodno je donijeti odgovarajuće akcione planove djelovanja, što je zadatak za nadležna entitetska i kantonalna ministarstva za rad i zapošljavanje, agencija za zapošljavanje, tržišnih i inspekcija rada, berzi rada, Ureda koordinatora za implementaciju Razvojne strategije BiH (PRSP) 2004.-2007. itd., uz

koordinaciju Ministarstva civilnih poslova BiH. Rok za donošenje akcionog plana u ovoj oblasti je do kraja 2005.godine.

3. Stanovanje

Najveći dio romske populacije u BiH nema danas ni privremeno, a kamoli trajno riješeno stambeno pitanje. Istine radi, to nije imao ni prije rata, u prethodnoj zajedničkoj nam otadžbini, SFR Jugoslaviji, što samo unekoliko ima veze sa nomadskim načinom života nekih "grana" i "frakcija" (npr. čergari) romske nacionalne manjine u BiH, pa se neposjedovanje stambenih objekata u vlasništvu Roma ne može samo time objasniti. Dakle, Vijeće ministara BiH smatra da ne stoje tvrdnje da sami Romi nisu (bili) zainteresovani za trajno stambeno zbrinjavanje. Također, jedan broj Roma stanovao je, i još uvijek stanuje, u neuslovnim objektima, najčešće i bespravno izgrađenim, odnosno u naseljima bez izgrađene infrastrukture. Tokom rata u BiH 1992-1995. g. mnogi Romi su napustili svoja staništa, dio imovine im je (bio) uzurpiran ili uništen i među posljednjim vraćen u procesu implementacije imovinskih zakona, a dobili su najmanje donatorskih ili državnih sredstava za obnovu svojih stambenih jedinica, pa je i to jedan od razloga što ih je i danas visok procenat koji su stambeno nezbrinuti i bezperspektivni u tom smislu.

S obzirom na opisano stanje romske populacije u stambenoj oblasti, Vijeće ministara BiH i ostali organi izvršne vlasti u BiH, a prije svega entitetska i kantonalna ministarstva za urbanizam i građevinsko-pravne poslove, te općinske službe za istu oblast, smatraju nužnim započeti snažnu "ofanzivu" u području stambenog zbrinjavanja pripadnika romske nacionalne manjine. Prva mjera u toj oblasti je legalizacija objekata izgrađenih u prethodnom periodu bez valjane urbanističko-pravne dokumentacije, odnosno radikalno smanjenje troškova u procesu ozakonjenja postojećih stambenih objekata, posebno privatnih kuća, te saniranje i humanizacija postojećih naselja koja imaju šansu da "prežive" i opstanu nakon monitoringa i primjene minimalnih urbanističkih i infrastrukturnih kriterija i uslova na njih. U istoj ravni je i mjera koja se odnosi na pojednostavljenje, skraćivanje i pojeftinjenje procedure za dobijanje aktuelne urbanističko-građevinske i pravne dokumentacije za objekte koji će se tek graditi a namijenjeni su isključivo za romsku populaciju, posebno smanjenje rente za građevinsko zemljište i infrastrukturne priključke. Pri tome će vlasti u BiH na svim nivoima, a posebno općine, voditi računa o lokaciji i ambijentu u kojima će se graditi stambeni objekti za Rome kako se ne bi desilo da samim izborom mjesta izgradnje romska manjina bude getoizirana i dodatno diskriminirana. Drugim riječima, organi vlasti će kreirati i realizirati takvu stambenu politiku prema Romima da ona ovoj manjini otvori i olakša put integracije u bh društvo a ne da je dodatno segregiše i stigmatizuje.

Vlasti u BiH će, također, obezbijediti i implementirati mehanizme stavljanja u funkciju finansijskih sredstava iz stambenih i sličnih fondova koji postoje na nivou entiteta, kantona, gradova i općina, kako za direktna ulaganja u izgradnju stambenih objekata namijenjenih zbrinjavanju romske populacije, kao socijalno vrlo ugrožene kategorije građana, tako i za podsticanje individualne stambene izgradnje pripadnika romske nacionalne manjine. U tom smislu treba promisliti i, eventualno, konkretno operacionalizirati ideju formiranja fondova solidarnosti za stambeno zbrinjavanje socijalno najugroženijih kategorija stanovništva, u šta većina Roma nesumnjivo spada, pri općinama, kantonima ili, pak, entitetima, odnosno direktno povesti kampanju i najmanje svake godine izgraditi po jedan stan ili kuću za najugroženiju romsku porodicu po naseljenom mjestu. Također, maksimalno će se podržati rad onih romskih i drugih nevladinih organizacija koje u svojim programima imaju stambeno zbrinjavanje Roma, te lobirati kod međunarodnih donatora da i dalje nastave pružati podršku projektima rješavanja romskih problema, pomjerajući, postepeno, težište interesa i pomoći sa edukacije o ljudskim pravima na konkretno rješavanje egzistencijalnih pitanja. Značajna mogućnost i, istovremeno, mehanizam za rješavanja ovog životno važnog pitanja za romsku nacionalnu manjinu kao socijalno najugroženije kategorije stanovništva u BiH, jeste kreditno zaduženje države kod Razvojne banke Vijeća Evrope u cilju namjenske izgradnje stambenih naselja za Rome. S tim u vezi neophodno je, putem romskih nevladinih organizacija, Vijeća Roma BiH i drugih njihovih asocijacija, testirati zainteresovanost i kreditnu sposobnost samih Roma za rješavanje stambenih problema na ovaj način. Nakon tako dobijene analize, nadležna entitetska i kantonalna ministarstva trebala bi izraditi odgovarajuće projekte koje bi mjerodavno tijelo državne vlasti apliciralo kod Razvojne banke Vijeća Evrope a sama država bila garant tom kreditnom zaduženju. Rok za ove aktivnosti je do sredine 2006. godine.

U vezi sa ovim segmentom problema romske nacionalne manjine, u ovoj Strategiji se nužno treba osvrnuti i na problem izbjeglica i raseljenih lica iz romske populacije. Manje-više, proces implementacije imovinskih zakona u BiH je uspješno priveden kraju pa su, tako, i gotovo svi Romi koji

su imali imovinu u ličnom vlasništvu došli u njen posjed i uglavnom ju koriste. Međutim, ostaje obaveza vlasti, prije svega Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Fonda za povratak BiH, entitetskih i kantonalnih ministarstava za izbjeglice i raseljena lica, općinskih službi za ovu problematiku i domaćih i međunarodnih NVO koje se bave pitanjem povratka, da hitno riješe preostale slučajeve povrata imovine i rekonstrukcije uništene imovine, prvenstveno kuća i stanova, a zatim i infrastrukture u romska povratnička naselja. U tom kontekstu se postavlja i pitanje, tj. obaveza nadležnih vlasti da, putem specijaliziranih deminerskih agencija, riješe problem miniranih površina koje se nalaze u ili oko romskih naselja i predstavljaju ozbiljnu prepreku povratku.

Rok za završetak aktivnosti iz oblasti implementacije imovinskih zakona i uvođenja u posjed Roma u njihovu očuvanu ili rekonstruiranu imovinu je kraj 2005. godine, a monitoring će obaviti Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, odnosno njegovi regionalni centri.

4. Zdravstvena zaštita

Po svim nalazima u BiH, a slično je i u drugim zemljama regiona, najveća stopa mortaliteta je među Romima. Istovremeno, kod pripadnika te nacionalne grupacije je najmanja prosječna starost onih koji umiru. Razlozi za to su višestruki, a najizraženiji se prepoznaje u neadekvatnoj zdravstvenoj zaštiti Roma. Najveći dio romske populacije u BiH nema nikakvu zdravstvenu zaštitu, naprosto zbog toga što nije zdravstveno osiguran, a nije zbog toga što nema stalno zaposlenje niti bilo kakvu drugu subvenciju ili supstituciju tog prava. Mnogi nemaju čak ni zdravstvenu knjižicu (zbog toga što pri rođenju nisu upisani u matične knjige rođenih, ili iz nekog drugog, ponekad i sasvim volšebnog, razloga), pa im je pristup ostvarenju tog osnovnog ljudskog prava bitno otežan.

Trenutno, a i u narednih nekoliko godina, u Bosni i Hercegovini ovaj problem nije moguće drugačije riješiti do primjenom principa pozitivne diskriminacije. To znači da zdravstvene vlasti, odnosno nadležni fondovi i druge službe koje se bave problemom zdravstvenog osiguranja i zaštite, a u saradnji sa institucijama i organima socijalne zaštite, trebaju neselektivno svim Romima koji nemaju zdravstveno osiguranje po nekoj drugoj osnovi, izdati zdravstvenu knjižicu i ovjeriti je na duži vremenski period, čime bi se obezbijedila primarna zdravstvena zaštita pripadnika ove nacionalne manjine. To isto trebalo bi primijeniti i kad je posrijedi plaćanje osnovnih lijekova. Posebno treba, bez izuzetka, zdravstveno osigurati i redovno pružati svaku zdravstvenu zaštitu Romima-učenicima osnovnih škola, čime bi se stimulisalo njihovo redovno pohađanje škole. Sredstva za obje namjene, jednostavno, moraju obezbijediti državne vlasti i putem budžeta ih usmjeriti na zadovoljenje ovih potreba.

Također, u sferi zdravstvene zaštite pripadnika romske nacionalne manjine još uvijek je neophodno zdravstveno prosvjeđivanje za pojedine slojeve ove populacije. Edukacija i podizanje svijesti o značenju i značaju pojedinih bolesti, uključujući zarazne (npr. tuberkuloza, žutica i dr.), bolesti ovisnosti itd., te o mogućnostima njihove prevencije i uspješnog saniranja, zatim obrazovanje o planiranju porodice, sprečavanju neželjenih trudnoća, vakcinisanje novorođene djece, savjetovališta za majke i sl., i dalje su potrebna za respektabilan broj pripadnika/ca romske nacionalne manjine u BiH i vlasti na svim nivoima organizovanja će o tome itekako voditi računa. Efektivnija zdravstvena zaštita, posebno prevencija nekih bolesti može se postići ne samo otvaranjem specijaliziranih dispanzera ili službi, nego i pokretanjem i provođenjem prigodnih akcija i manifestacija, poput povremenih organiziranih mobilnih specijalističkih ljekarskih ekipa koje bi u turnusu posjećivale romska naselja i vršile odgovarajuće preglede, npr. fluorografisanje pluća, ginekološke i stomatološke preglede, mjerenje krvnog pritiska, odgovarajuće epidemiološke pretrage itd., takmičenja (npr. iz prve pomoći, poznavanja i prevencije pojedinih bolesti i dr.), određivanjem posebnih dana ili, pak, sedmica specijalno za zdravstvenu zaštitu Roma ili u okviru manifestacija promocije i zaštite zdravlja ili zdravstvenog prosvjeđivanja koje se odnose na sve građane bez obzira na nacionalnu ili neku drugu pripadnost, odnosno porijeklo i status, kako se ovakvim aktivnostima sami pripadnici romske nacionalne manjine ne bi osjećali dodatno diskriminirani, itd.

Odgovorni subjekti za artikulisanje i rješavanje problema iz ove oblasti su, prije svih, entitetska i kantonalna ministarstva zdravlja, a potom fondovi zdravstvene zaštite, javne zdravstvene ustanove (domovi zdravlja, zavodi, ambulante itd.), stručne i profesionalne medicinske asocijacije, naročito ljekarske komore i udruženja, nevladine organizacije, općinske službe za opšte poslove i upravu, inspekcije i dr., uz koordinaciju Ministarstva civilnih poslova BiH. Rok za izvršenje zadataka iz ove sfere je dugotrajan.

5. Socijalna zaštita

Polazeći od činjenice da je romska nacionalna manjina socijalno najugroženija kategorija stanovništva u BiH, Vijeće ministara i ostali organi izvršne vlasti u BiH smatraju nužnim da svi organi lokalne vlasti (općinske uprave, načelnici općina, kantonalna ministarstva i vlade itd.) u saradnji sa centrima za socijalni rad i ostalim institucijama i tijelima za socijalno zbrinjavanje, moraju imati konkretne programe i razrađene mjere za socijalno zbrinjavanje ugroženih pripadnika romske manjine. To nije moguće postići drugačije do planiranjem redovnih godišnjih budžetskih sredstava za te namjene ili, pak, uspostavljenjem nekih posebnih fondacija i fondova za ove namjene koji bi se punili npr. od poreza ili dobiti ubiranih po osnovu igara na sreću, prodajom neke posebne robe ili naplatom specifičnih usluga i sl. Ali, prije toga neophodno je da nadležne institucije vlasti i organi socijalnog zbrinjavanja sačine preciznu "anamnezu", tj. mapu socijalnog stanja i potreba pripadnika romske populacije, kako se ne bi desilo da pomoć i druge vidove socijalne zaštite primaju i oni koji nemaju potrebe za njom, a ne oni koji su stvarno ugroženi.

Stanje u ovoj oblasti se radikalno mijenja (na bolje) ispunjavanjem obaveza iz prethodnih stavki, tj. rješavanjem problema u oblasti obrazovanja (nabavka udžbenika, školske opreme i pribora, obezbjeđivanjem besplatnog prevoza, užine i sl.), stanovanja (obezbjeđivanjem kakvog-takvog smještaja), zapošljavanja, zdravstvene zaštite itd. To znači da su sve ove oblasti i problemi koji se javljaju u njima međusobno isprepleteni i da njihovo rješavanje u jednom području utiče na stanje u drugom području i obratno. U svakom slučaju, bržim zapošljavanjem romske populacije značajno bi se smanjilo njihovo siromaštvo, imali bi zdravstveno osiguranje i zaštitu, mogli bi školovati svoju djecu i početi rješavati vlastiti stambeni problem i sve manje zavisiti od socijalne pomoći.

Poseban problem su stari i iznemogli, a uz to i siromašni Romi i Romkinje. Za sada ne postoje nikakvi programi i projekti njihove socijalne zaštite, pa se zbog toga sugeriše specijalizovanim institucijama, organima i službama iz ove oblasti, uključujući penzionerske i domove za smještaj starih lica, zatim romskim i neromskim NVO-ima, da hrabrije priđu rješavanju ovog problema, a finansijskim ustanovama da ih podrže. Za realizaciju ove aktivnosti zadužuju se Ministarstvo civilnih poslova BiH i entitetska i kantonalna ministarstva za socijalnu politiku i/ili zaštitu, fondovi penzijsko-invalidskog osiguranja

6. Upis u matične knjige rođenih i obezbjeđivanje drugih ličnih identifikacionih dokumenata

U ovoj oblasti su već vođene - na inicijativu Odbora za Rome pri Vijeću ministara BiH, kojoj su se priključili Vijeće Roma BiH, Misija OSCE-a u BiH, te pojedine općine u BiH u kojima žive Romi - određene aktivnosti tokom 2003. i 2004. godine. Rezultat tih aktivnosti ogleda se u činjenici da je danas znatno manji broj Roma u BiH koji nisu upisani u matične knjige rođenih, u knjige umrlih i u druge evidencije koje vode državni organi i službe. Također, nije mali broj Roma koji su posljednje kampanje u tom cilju riješili pitanje posjedovanja ličnih karata, vozačkih dozvola, donekle i zdravstvenih knjižica, pasoša i sl. Međutim, sve to još uvijek nije dovoljno. Vlasti u BiH će nastojati da sve i jedan pripadnik romske nacionalne manjine u BiH bude upisan u matične i druge knjige i izvadi i koristi lični dokument. U tom smislu i cilju, Vijeće ministara BiH zadužuje i smatra odgovornim CIPS-projekat, a to znači Ministarstvo civilnih poslova, koji u posljednje dvije godine vodi sve poslove u vezi sa evidencijama i izdavanjem ličnih identifikacionih dokumenata građana BiH. Također, Vijeće ministara preporučuje entitetskim ministarstvima uprave i lokalne samouprave, zatim kantonalnim i općinskim ministarstvima, službama i drugim zaduženim za ovu problematiku da i oni sa svoje strane obezbijede institucionalni okvir i kadrovske resurse za djelovanje u navedenom cilju i značenju, te neophodna finansijska sredstva - koja nisu tako velika da se ne bi mogla obezbijediti u redovnim budžetskim stavkama - kako bi se ovaj značajni posao za romsku nacionalnu manjinu završio već u 2005. godini.

Razumije se, aktivnosti na evidentiranju i upisu Roma u matične i druge knjige uspješnije se mogu artikulirati i završiti samo ukoliko se u taj posao uključe sve romske nevladine organizacije, odnosno u saradnji sa mrežom romskih NVO-a. Stoga je njihovo međusobno uvezivanje i koordiniranje zajedničkih aktivnosti, ne samo zbog upisa u matične knjige, imperativ. To je zadatak za Odbor za Rome pri Vijeću ministara BiH i Vijeće Roma BiH. Istovremeno, putem medija informisanja treba pokrenuti javnu kampanju u kojoj bi se objasnio smisao i cilj aktivnosti na upisu Roma u matične knjige i druge evidencije.

7. Popis stanovništva

Popis stanovništva, pa tako i romske populacije u BiH, je u tijesnoj vezi sa upisom Roma u matične knjige i druge evidencije, izgradnjom stambenih objekata za Rome, upisom u obrazovne institucije, zdravstvenim osiguranjem i zaštitom itd. Trenutno, postoji ogromna diskrepancija između zvaničnih podataka - dobijenih na posljednjem oficijelnom popisu stanovništva obavljenom 1991. godine, i koje zbog toga državne vlasti na svim nivoima organizovanja moraju respektirati - o broju Roma u BiH: 8864 pripadnika te nacionalne manjine i podataka koje iznose same romske nevladine organizacije: od 30, 50 pa čak do 80 hiljada Roma u BiH.

Vlasti u BiH smatraju da nema boljeg načina niti preciznijeg metoda dolaženja do tačnih podataka o broju pripadnika romske populacije u BiH, kao uostalom i od broja pripadnika bilo kojeg drugog naroda ili nacionalne manjine, od redovnog popisa stanovništva. Zbog toga u trenutku kad on bude organizovan i proveden u BiH, treba pripremiti i osposobiti romsku populaciju za taj događaj i aktivnosti kojima će on biti popraćen. U prvom redu se to odnosi na obavezu organa vlasti i stručnih institucija, medijsko-informativnih kuća i servisa javnog karaktera, romskih i neromskih NVO-a da zagovaraju politiku i potrebu da se Romi izjasne baš kao Romi u nacionalnom smislu, a ne po, eventualnoj, konfesionalnoj pripadnosti, a zatim da se u taj proces maksimalno angažiraju, primarno Agencija za statistiku BiH i entitetski zavodi za statistiku, da pronađu, stručno edukuju i osposobe popisivače unutar same romske nacionalne manjine. Time bi se značajno smanjilo nepovjerenje koje romska populacija tradicionalno ima prema raznim evidentiranjima i popisivačima, a što posljediči njihovim eskiviranjem od popisa i utvrđivanjem tačnog broja pripadnika. Također, neophodno je putem medija informisanja i uz aktivnost romskih nevladinih organizacija provesti osmišljenu javnu kampanju u cilju mobilizacije svih romskih resursa kako bi svi Romi popis stanovništva prihvatili kao nešto sasvim normalno i u vlastitom interesu.

Da bi to bilo moguće, vlasti u BiH su dužne organizirati i implementirati specijalne sadržaje i vidove obuke za Rome, potencijalne popisivače. Iskustvo koje se stekne u takvoj edukaciji biće moguće iskoristiti i u druge svrhe od koristi romskoj manjini u BiH, kao što su angažmani u sredstvima informisanja, u obrazovanju, na ad hoc poslovima i sl. Također, za veći odziv Roma na popis stanovništva biće neophodno primijeniti i neka dodatna stimulativna sredstva i metode. Sa aktivnostima u ovom smislu i cilju treba krenuti odmah, tj. čim Strategija bude usvojena od strane Vijeća ministara BiH, a najkasnije do kraja 2005. godine, kontinuirano ih provoditi kako bi se sam proces popisa dočekaio spremnim. Pored već navedenih stručnih statističkih institucija i službi, odgovornim za ove aktivnosti treba učiniti i entitetska ministarstva za upravu i lokalnu samoupravu, nadležna kantonalna ministarstva i službe, te općinske vlasti i njihove buduće komisije za popis stanovništva.

8. Učestvovanje u i partnerstvo sa organima vlasti

Učešće Roma iz Bosne i Hercegovine u njenom aktuelnom političkom životu više je nego skromno. To se ponajviše odnosi na izvršnu vlasti, i to na svim nivoima njenog organizovanja u BiH, a ništa bolja situacija nije ni u sferi zakonodavne vlasti. Izuzmu li se tri-četiri odbornika/vijećnika u općinskim parlamentima (Centar-Sarajevo, Tuzla, Kiseljak itd.), a i oni su bili u prošlom sazivu, drugih romskih predstavnika nema u skupštinama lokalnih zajednica, bilo da su posrijedi općine ili kantoni. Ako je to tako na nižim nivoima zakonodavne vlasti, a jeste, onda ih je u parlamentima entiteta ili Parlamentarnoj skupštini BiH nepotrebno tražiti, jer ih jednostavno nema. Ne ulazeći, ovom prilikom, u elaboraciju odgovora na pitanje zbog čega je to tako, Vijeće ministara BiH poziva sve odgovorne državne, entitetske, kantonalne, gradske, općinske i vlasti Brčko Distrikta BiH da, svaka u domenu svoje nadležnosti i odgovornosti, preduzmu sve mjere na punoj implementaciji, kako Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, tako i Izbornog zakona BiH, sa njegovim izmjenama i dopunama usvojenim u maju 2004. godine kojima je regulirano učešće predstavnika nacionalnih manjina u lokalnoj vlasti, a koje se iz određenih, proceduralnih razloga, nisu mogle implementisati prilikom izbora za organe lokalnih vlasti održanih oktobra 2004. godine. Također, Vijeće ministara poziva i Parlamentarnu skupštinu BiH i parlamente entiteta da odmah, bez odlaganja, ispune odredbu Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina i formiraju vijeće nacionalnih manjina pri Parlamentarnoj skupštini BiH, odnosno donesu ili usklade svoje zakone o zaštiti prava nacionalnih manjina i formiraju reprezentativna tijela pri skupštinama entiteta, u kojima bi se participacija predstavnika romske nacionalne manjine mogla tretirati kao njihovo, makar i rudimentarno, marginalno učešće u vlasti, tačnije: kao angažman u savjetodavnim tijelima zakonodavne vlasti.

Razumije se, Vijeće ministara BiH, niti bilo koji drugi organ ili tijelo vlasti u BiH, entitetima, kantonima, općinama i dr., nema mandat da arbitrira političkim strankama u pogledu sastava njihovog članstva, a još manje organa, pa da im ne može sugerisati da među svojim članstvom preferiraju Rome ili pripadnike bilo koje druge nacionalne manjine, odnosno da ih stavljaju na svoje izborne liste na narednim općim i lokalnim izborima, kako bi se oni sutra našli u zakonodavnim tijelima i nivoima vlasti u BiH, kao odbornici/vijećnici, odnosno poslanici/zastupnici. Odgovornost za to moraju preuzeti sami pripadnici romske nacionalne manjine. Međutim, Vijeće ministara može i hoće sugerisati svim organima i tijelima zakonodavne i izvršne vlasti, na svim nivoima njenog organizovanja i vršenja u BiH, da prilikom formiranja raznih savjetodavnih, regulatornih, koordinirajućih, monitoring, radnih, korektivnih i drugih odbora, savjeta, komisija/povjerenstava, vijeća, komiteta, agencija, ureda, službi, timova itd., te da u proceduri eventualnog inoviranja, proširenja, zamjene i sl. istih, u njih u najvećoj mogućoj mjeri uključe i predstavnike registrovanih romskih nevladinih organizacija, udruženja i ostalih oblika okupljanja i sadržaja djelovanja Roma. Na taj način će se obezbijediti, makar i posredna, politička participacija predstavnika ove nacionalne manjine u radnim tijelima zakonodavnih i izvršnih organa vlasti u BiH. Romskim nevladinim organizacijama se preporučuje da maksimalno koriste ovu mogućnost, da to shvate kao prvi, početni oblik, stepen i nivo političke participacije, odnosno kao svojevrsni trening za neki budući angažman u organima vlasti ili administraciji. Finansijska sredstva za ovaj sadržaj i oblik participacije Roma u javnom i političkom životu BiH i njenih entiteta dužni su obezbijediti organi izvršne vlasti u BiH iz svojih budžeta, iz stavki koje neće dovesti u pitanje finansiranje ostalih aktivnosti romskih nevladinih udruženja.

Također, organi izvršne vlasti u BiH, u saradnji sa medijima informisanja koji jesu i koji djeluju kao javni servisi građana, prije svega elektronskim medijima informisanja, treba da obezbijede značajnije prisustvo i aktivno učestvovanje aktuelnih lidera romskih nevladinih organizacija, udruženja i ostalih vidova njihovog organizovanja u informativnim emisijama i drugim političkim programima ovih sredstava obavještavanja. Dakako, preferiranje emisija sa takvim sadržajima ne bi trebalo da ugrožava redovne programske sheme i uređivačku politiku samih medija, ali bi učestalije pozivanje istaknutih romskih predstavnika u televizijske i radio programe značajno doprinijelo njihovoj političkoj afirmaciji i predstavljalo sasvim konkretan sadržaj i oblik partnerstva sa vlastima. Sa tom praksom, tj. uvođenjem lidera romskih nevladinih organizacija u javni i politički život, putem medija informisanja, treba krenuti odmah, čak i prije nego što se ova Strategija usvoji od strane nadležnog organa vlasti, permanentno je zagovarati i njegovati i sa nivoa javnih servisa državnog i entitetskog značaja i dometa, polako je spuštati na kantonalni i općinski nivo, sve dok se ne postigne adekvatan kvalitet političkog učešća Roma u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, odnosno zadovoljavajuće partnerstvo sa vlastima i uopšte vladinim sektorom. Kao što pokazuje politička tradicija i savremeno iskustvo, problemi bilo koje zajednice, pa tako i romske nacionalne manjine, najefikasnije se rješavaju aktivnim učešćem u vlasti.

9. Organizovanje i umrežavanje romskih i drugih nevladinih organizacija koje se bave Romima

Danas u Bosni i Hercegovini postoji zaista puno romskih nevladinih organizacija (NVO). Njihov broj skoro da je dostigao 40 i s pravom mnogi postavljaju pitanje nije li to već sad previše, te ima li smisla i potrebe za osnivanjem novih, o čemu dopiru vijesti sa terena, iz mnogih područja BiH. Razumije se da je to sasvim umjesno pitanje jer romskih NVO ima daleko više nego što ih imaju sve ostale nacionalne manjine u BiH zajedno. Ali, treba imati na umu jednostavan fakat da je formiranje NVO stvar samih civilnih inicijativa, samih građana koji, eventualno, imaju potrebe za njima, odnosno ako i ukoliko one (NVO) služe artikulisanju nekih javnih interesa i rješavanju pojedinih društvenih problema. Prema tome, gotovo da je deplasirano lamentirati nad činjenicom da u BiH postoji 40-tak romskih nevladinih organizacija tipa udruženja građana, organizovanih uglavnom na lokalnom nivou, a samo nekoliko njih na regionalnom ili, pak, entitetskom. Sasvim je drugo pitanje čime se sve bave te nevladine organizacije, kakve rezultate postižu i kakvu korist od toga imaju pripadnici romske nacionalne manjine, danas i ovdje.

Međutim, više je nego očigledno da, barem trenutno, nije adekvatna teritorijalna raspoređenost romskih NVO u BiH. Naime, dok ih u pojedinim općinama i gradovima, pa čak i običnim naseljenim mjestima, kao što su Tuzla, Kakanj, Sarajevo i dr., ima po nekoliko, dotle ih, istovremeno, u nekim drugim općinama i gradovima nema ni jedne a u njima živi respektabilna romska manjinska zajednica. Zbog toga prednost u formiranju novih romskih nevladinih organizacija treba da imaju gradovi, općine i mjesta u kojima do sada nema nijedne romske NVO ili bilo kojeg organizovanog oblika okupljanja Roma. Odmah iza proteklog rata u BiH, organizovanje romske manjine bilo je intenzivnije i djelotvornije u Federaciji BiH - sve do 2000. godine sve romske NVO osnovane su i djelovale

isključivo na području ovog entiteta. Tek poslije tog datuma počinje i neprekidno do danas traje formiranje romskih nevladinih organizacija i u Republici Srpskoj. Danas, početkom 2005. godine u ovom bh entitetu ima ih sedam, npr. u Gradišci, Bijeljini, Banjoj Luci, Prijedoru, Prnjavoru itd., s tendencijom formiranja novih u općinama u kojima žive Romi, a takvih je više. Također, značajan je fakt da u RS postoji i djeluje i Savez Roma RS kao svojevrsna krovna nevladina organizacija Roma u ovom entitetu. Inicijativu za osnivanje i registriranje novih NVO romske manjine u BiH treba da pokrenu i rade na njenom ozbiljenju same romske NVO koje su ranije legalizovane, ali i asocijacije i reprezentativna tijela Roma u BiH, prije svih Vijeće Roma BiH, a zatim i Savez Roma RS. To nije i ne može biti obaveza i odgovornost organa vlasti, ali se vlasti, ma na kom nivou organizovanja djelovale, ne mogu amnestirati od obaveze finansijske i administrativne podrške i pomoći za nastanak novih romskih NVO, odluče li pak same romske zajednice da ih formiraju. Također, ima potrebe i prostora za sugestiju i uticaj na profilisanje i tematsku razuđenost postojećih romskih NVO, tim prije što se gotovo sve one danas bave istim sadržajima, što su angažovane na realizaciji istih projekata i sl. Dakle, valjalo bi "nagovoriti" neke romske NVO da prošire ili promijene svoju tzv. osnovnu djelatnost, predmet bavljenja, da se, i na taj način, smanji nelojalna konkurencija među romskim NVO od koje sami pripadnici romske manjine nemaju nikakve koristi. Smanjenje, ako već nije realna potpuna eliminacija, nelojalne konkurencije među romskim NVO imperativ je organizovanja pripadnika ove nacionalne manjine. S druge strane, treba odmah pristupiti formiranju koalicija pojedinih romskih NVO, u prvom redu ta "mreža" treba da se uspostavlja povodom konkretnih projekata, a potom za stalno i kad su posrijedi drugi zadaci i problemi romske nacionalne manjine koje treba rješavati. Mrežu romskih NVO treba uspostavljati ne samo po teritorijalnom principu, odnosno nivou vlasti kao što su općine, kantoni ili sami entiteti, iako je to najlakše, nego i po problemskom, tematskom kriterijumu. To znači da bi bilo svrsishodno i oportuno kad bi se u BiH, Republici Srpskoj ili FBiH uspostavile mreže romskih NVO za, npr., pitanja obrazovanja, za ljudska prava, probleme stambenog zbrinjavanja, zdravstvene i socijalne zaštite, za preradu sekundarnih sirovina itd. Mreže ili koalicije NVO Roma po pojedinim pitanjima, tj. konkretnim interesima, ne moraju čak biti formalno ni registrirane kod nadležnih organa, za razliku od saveza, unija, vijeća i drugih formi organizovanja na određenom nivou administrativno-upravnog ustrojstva države, a koji, uz to, pretenduju i na politički angažman. Sa umrežavanjem romskih NVO, posebno onih koje nemaju adekvatnu finansijsku podršku, treba krenuti odmah, bez podozrenja i predrasuda, a mrežu održavati toliko dugo koliko za nju postoje interesi i potrebe, odnosno dok se ne implementira neki projektni zadatak, tj. dok se ne riješe neki problemi romske zajednice zbog kojih je mreža i stvorena. Koalicija/mreža romskih NVO može biti djelotvornija iz prostog razloga što bi se putem nje udružili ne samo finansijski i materijalno-tehnički, nego i ljudski, stručni resursi i potencijali.

Osim romskih NVO, u BiH danas postoji i djeluje veći broj neromskih nevladinih organizacija koje se bave romskim pitanjima i problemima. Ne ulazeći, ovom prilikom i za potrebe ovog dokumenta, u analizu odgovora na pitanje koliko su one opravdale svoje postojanja i u kojoj mjeri su konkurenti samim romskim NVO, treba jasno ukazati na mogućnosti i potrebe njihove saradnje i koordiniranja aktivnosti, a sve za dobrobit romske populacije. Drugim riječima, mrežu NVO treba uspostavljati i između romskih i neromskih NVO. Ono što mogu i moraju uraditi vlasti u ovom domenu, jeste prije svega monitoring rada neromskih nevladinih organizacija i provjera da li one zaista realizuju projekte i bave se onim sadržajima za koje su registrirane. Ovo je trajan zadatak, kako za romske i ostale NVO koje se bave nekim aspektom romske problematike, tako i za same vlasti. Vladini funkcioneri i službenici dužni su u svim prilikama podsticati i objašnjavati prednosti umrežavanja romskih NVO i koalicionog djelovanja, te povezivanja sa neromskim NVO i stimulisati zajedničke aktivnosti dviju ili više romskih i neromskih NVO u "zoni" svoje nadležnosti. Mreža ili koalicija ne znači gubitak samostalnosti nijedne romske NVO, nije početak njihovog gašenja ili dislociranja, nego samo boljeg organizovanja radi efikasnijeg djelovanja i veće koristi od toga za same Rome.

Vijeće ministara BiH uvažava činjenicu da je, bar trenutno, glavno predstavničko tijelo Roma u BiH - Vijeće Roma Bosne i Hercegovine, kojeg čini devet članova izabranih na konferenciji 22 romske nevladine organizacije u novembru 2001. godine, i shodno tome, dok se, eventualno, ne izabere neko drugo predstavničko tijelo ili organ romske nacionalne manjine, smatraće ga svojim glavnim partnerom u artikulisanju interesa romske manjinske zajednice u BiH. U mjeri u kojoj mu to budu dopuštale finansijske mogućnosti, Vijeće ministara BiH će pomagati djelovanje Vijeća Roma BiH, a u zakonskoj proceduri pokrenuće mehanizme koji bi trebalo da obezbijede njegovo redovno finansiranje. Istovremeno, Vijeće ministara BiH očekuje od Vijeća Roma BiH da se, uz pomoć i podršku Odbora za Rome pri Savjetu ministara BiH, najkasnije do kraja 2005. godine održi izborna skupština romskih nevladinih organizacija (razumije se, onih koje to žele i koje prihvataju takav oblik djelovanja i umrežavanja) na kojoj bi se izabrao novi ili, eventualno, proširio postojeći sastav Vijeća Roma BiH. Odgovornim za realizaciju ovog zadatka smatra se postojeći sastav Vijeća Roma BiH.

10. Informisanje

O problemima u oblasti informisanja ima se šta i mora reći i uraditi u BiH kad je posrijedi romska nacionalna manjina. U informativnoj sferi a pro pos romske populacije i zadovoljavanja njenih potreba ove vrste, najveću odgovornost snose izvršni organi vlasti i zbog toga ih Vijeće ministara BiH direktno proziva i poziva da ispune svoje zakonom definirane uloge i odgovornosti. Naime, Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH jasno propisuje obaveze i odgovornosti vlasti koje djeluju na području na kojem žive Romi da im, u skladu sa procentom njihovog učešća u ukupnoj strukturi stanovništva, zatim u skladu sa svojim finansijskim potencijalima i realno iskazanim potrebama same romske nacionalne manjine, obezbijede uslove, sredstva i mehanizme za zadovoljenje te njihove potrebe. U implementaciji tih odredaba Zakona, kao i normi iz Okvirne konvencije Vijeće Evrope o zaštiti nacionalnih manjina, treba da participuju i saraduju sve romske i neromske NVO, zatim Vijeće Roma BiH, Savez Roma Republike Srpske, Odbor za Rome pri Vijeću ministara BiH, javni radio i televizijski servisi i emiteri, lokalne radio i tv stanice pod nadležnosti općinskih, gradskih i kantonalnih vlasti, te štampani mediji u kojima kapitala imaju i državne strukture.

Aktivnosti u ovoj oblasti treba da se odvijaju na dva plana, odnosno nivoa. Prvi je formiranje novih medija informisanja, elektronskih ili štampanih, u vlasništvu i pod kontrolom samih romskih NVO i drugih subjekata pretežno romske provinijencije i ishodišta. Pojave li se takve inicijative, vlasti su dužne da pomognu njenu realizaciju, kako administrativno, tj. pojednostavljenjem procedure dodjele potrebnih dozvola i registracije, tako i finansijski, te u sferi edukacije potrebnog kadra za rad u ovakvim sredstvima obavještanja. Budu li ona pri tome još na romskom jeziku, makar i parcijalno i povremeno, tim bolje jer će tako zadovoljiti dvije potrebe: za jezikom i za informacijama. Drugi plan, odnosno način ispunjenja zakonske obaveze i zadovoljenja potreba romske nacionalne manjine jeste redefiniiranje i reprogramiranje radio i tv shema i emisija, odnosno rubrika u postojećim elektronskim i printanim medijima informisanja koji svoje programe emituju odnosno štampaju na jednom od jezika konstitutivnih naroda u BiH. Izvršne vlasti u BiH su dužne odmah naložiti svim lokalnim, kantonalnim, entitetskim i državnim medijima informisanja da u svoje programe unesu i emituju sadržaje iz života i aktivnosti zajednice romske nacionalne manjine, odnosno da povremeno omoguće emitovanje takvih sadržaja i na romskom jeziku. U tom smislu Vijeće ministara će, na prijedlog Odbora za Rome pri Vijeću ministara BiH i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, odmah uputiti urgenciju svim nadležnim organima na nižim nivoima vlasti, zatim Regulatornoj agenciji za komunikacije i Vijeću za štampu BiH, javnim radio i televizijskim servisima i tražiti da odmah usklade svoje programske sheme i emisije sa imperativom zakonskih normi i stavovima iz međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, te putem Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i Regulatorne agencije za komunikacije, obezbijediti redovni monitoring implementacije ovih zakonskih normi i programskih sadržaja. To je permanentni zadatak ne samo za nadležno ministarstvo i agenciju na nivou BiH, nego i za sve druge organe izvršne vlasti na nivou entiteta, Brčko Distrikta BiH, kantona i općina, i bez dobro osmišljenog, istovremeno i realnog, programa i plana aktivnosti u ovoj oblasti, neće biti moguće značajnije popraviti stanje i ozbiljiti pravo pristupa romske nacionalne manjine medijima informisanja, kreiranja programa radio i tv emisija, novina, revija i časopisa i konzumiranja medijsko-informativnih poruka i sadržaja.

Naravno, da bi sve to bilo moguće neophodni su finansijski i materijalno-tehnički resursi i uslovi, te kadrovski potencijali. Za ovo posljednje potrebni su odgovarajući obrazovni programi i sadržaji, što će Vijeće ministara BiH preko svog Odbora za Rome nastojati provesti u djelo već do kraja 2005. godine organizujući i finansirajući jedan kurs za Rome-novinare kako bi oni koliko već sutra mogli sami preuzeti ulogu novinara i tako poboljšati kvalitet medijsko-informativnih programa o Romima i za Rome, te ubrzati i unaprijediti procese socijalno-političke emancipacije romske nacionalne manjine u BiH. Dakako, u dogleđno vrijeme biće neophodne edukacije, kursevi, seminari i radionice i iz drugih oblasti novinarskog i medijskog stvaralaštva, kao što su snimatelji, montažeri, režiseri itd., kako bi u što većoj mjeri sami pripadnici romske manjine preuzeli kompletno kreiranje i uređivanje medijskih sadržaja, programa i rubrika, kako o životu i problemima Roma, tako i o svim ostalim aktuelnim temama. Čini se da je sazrelo vrijeme i potreba da se razmišlja o jednom posebnom romskom i glasilu za Rome u BiH, pa makar to bio i običan bilten.

11. Očuvanje i razvijanje kulturnog identiteta i tradicije, učenje romskog jezika i formiranje romskih duhovnih i kulturnih institucija i asocijacija

Ono po čemu su pripadnici nacionalnih manjina, pa tako i Romi, različiti u odnosu na pripadnike konstitutivnih naroda jesu osobenosti iz sfere kulture, tradicije, običaja, obreda, jezika, pisma,

umjetničkog stvaralaštva, u jednu riječ: duhovni habitus, ishodište i utočište čovjeka i zajednice. I u BiH državne vlasti su dužne da obezbijede uslove i mogućnosti da nacionalne manjine ostanu to što jesu, specifične u odnosu na većinske narode, a da pri tome imaju potpunu ravnopravnost i jednake šanse u svakom pogledu, kao i sami konstitutivni narodi. Ta posebnost se najbolje čuva, razvija i izražava kroz jezičku i kulturnu različitost, zatim običaje, vjerske obrede i rituale, umjetničko stvaralaštvo po motivima narodne predaje, njegovanje baštine i istorijskog nasljeđa. U tom smislu organi izvršne vlasti u BiH su dužni obezbijede uslove za očuvanje kulturnog identiteta Roma, ne samo zbog toga što je to zakonska obaveza, nego prije svega zarad jednog civilizacijskog standarda koji se time demonstrira. Na sasvim jednostavno pitanje kako se čuva, njeguje, održava i unapređuje kulturni identitet pripadnika romske nacionalne manjine u BiH, treba odgovoriti nabrajajući sljedeće mjere i sadržaje aktivnosti vladinih i nevladinih subjekata:

- stvaranje uslova za učenje vlastitog, maternjeg jezika, odnosno podučavanje iz drugih predmeta na romskom jeziku: odgovornost za to pada na obrazovne vlasti, tj. entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja/prosvjete i specijalizovane pedagoške ustanove, te same romske nevladine organizacije, tako što će se finansirati otvaranje odjeljenja za romsku djecu, odnosno plaćanje nastavnika koji može podučavati o romskom jeziku ili na romskom jeziku, organizovati dodatnu nastavu ili posebne sesije unutar obrazovnih institucija ili nevladinih organizacija, zatim platiti pisanje, štampanje i distribuciju udžbenika na romskom jeziku, te pokrenuti medije informisanja na romskom jeziku i emitovati određene informativno-političke i kulturno-umjetničke i obrazovne sadržaje, tako što se pišu, publikuju i čitaju knjige pisane romskim jezikom; tako što će se započeti aktivnosti - socijalne, stručne, naučne - na standardizaciji romskog jezika, odnosno dijalekata romskog jezika kojim se govori u BiH;
- formiranje kulturnih društava, umjetničkih sekcija, folklornih i pjevačkih grupa i ansambala, amaterskih pozorišta i dramskih trupa, likovnih sekcija, kolonija, festivala, smotri, književnih večeri, izložbi itd.;
- stvaranje profesionalnih ustanova iz sfere kulture i duhovnosti, poput galerija, muzeja, pozorišta, arhiva, kinoteke, videoteka i dr. koje bi promovisale i upražnjavale romsku kulturu i umjetnost i učinile ih dostupnim i ovovremenoj publici i izvan romskog duhovno-kulturnog i povijesnog kruga;
- njegovanje običaja iz romskog tradicionalnog života i njihovo nesmetano prikazivanje u javnosti;
- onemogućavanje zloupotreba romske tradicije, kulture, običaja, vjeroispovijesti i obreda u komercijalne svrhe i profanizaciju romskog identiteta;
- slobodno ispovijedanje vlastite religije, odnosno, u slučaju pripadnika romske nacionalne manjine - vjeroispovijesti, pošto su oni izrazito multikonfesionalni, a, uz to, nisu ni postojani u vjerskom opredjeljenju, i otvoreno upražnjavanje i njegovanje romskih obreda, čime se jača osjećanje identiteta, tj. pripadnosti romskoj zajednici, bez straha da će zbog toga bilo ko biti diskriminiran;
- nesmetano čuvanje, zaštita i prikazivanje kulturno-istorijske i ostale duhovne baštine;
- razmjena kulturnog i umjetničkog stvaralaštva sa sunarodnjacima iz drugih država, odnosno razmjena iskustava iz ovog domena sa stvaralocima i institucijama drugih naroda, kultura i tradicija;
- formiranje omladinskih kulturnih centara u romskim naseljima, kao prostora (ambijenta) i institucije istovremeno, u kojima bi se mladi pripadnici romske manjine kulturno i umjetnički izražavali i potvrđivali, te ostajali i svoju perspektivu gradili u mjestu rođenja.

Razumije se, organi vlasti u BiH dužni su stvarati uslove, obezbjeđivati finansijska i druga sredstva i razvijati mehanizme za kulturne djelatnosti, stvaralaštvo i njegovo prezentiranje u javnosti pripadnika romske nacionalne manjine. U tom pogledu Vijeće ministara BiH će, putem ministarstava za ljudska prava i izbjeglice, civilnih poslova, finansija i trezora, Komisije za zaštitu spomenika kulture i kulturnog nasljeđa i drugih nadležnih i oficijelnih službi, pokrenuti i artikulirati aktivnosti u cilju afirmacije romskog kulturnog, umjetničkog i duhovnog stvaralaštva, njegove prezentacije preko sredstava informisanja, zagovaranja većeg otvaranja postojećih, etabliranih kulturnih institucija prema romskom stvaralaštvu. To isto Vijeće ministara će, putem entitetskih i kantonalnih vlada, tražiti i od njihovih ministarstava kulture, nauke, obrazovanja i sl., državnih arhiva, muzeja, galerija, pozorišta, filmskih, diskografskih i izdavačkih kuća, zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog nasljeđa i drugih ustanova, agencija i službi, i to permanentno, tim prije što ovaj aspekt narodnog identiteta Roma štite i podstiču njegovu afirmaciju brojne međunarodnopravne konvencije i drugi akti iz sfere ljudskih prava. Također, nije suvišna ni edukacija samih Roma o značaju ove dimenzije bitke za afirmaciju i očuvanje njihove posebnosti i, istovremeno, integrisanosti u društvo unutar kojeg žive, pa se u vezi sa tim zadužuje Odbor za Rome pri Vijeću ministara BiH, da, zajedno sa Vijećem Roma BiH, sačini program i plan edukacije romskih NVO o značaju kulturnog, jezičkog, duhovnog i tradicijskog

identiteta za romsku manjinsku zajednicu, odnosno edukacije o izradi projekata iz ove oblasti i uključivanja u kulturne, umjetničke i druge tokove stvaralaštva naroda i zajednice sa kojima i u kojoj žive i stvaraju.

12. Prekogranična i međunarodna saradnja romskih organizacija sa romskim i neromskim vladinim i nevladinim organizacijama

O ovom aspektu rješavanja romskog pitanja u BiH, odnosno afirmacije njihovog postojanja i identiteta u BiH, do sada je u samoj Bosni i Hercegovini malo govoreno i pisano. Čak ni sami Romi nisu odveć često i uporno insistirali na ovoj temi. Puna afirmacija Roma kao nacionalne manjine i rješavanje problema sa kojima se oni suočavaju baš zbog toga što su Romi, nije moguća ukoliko pripadnici ove manjine, pojedinačno i kolektivno, a naročito njihovi lideri i nevladine organizacije, nisu u prilici da ostvaruju permanentnu saradnju sa Romima iz susjednih država, njihovim NVO-ima, zatim sa međunarodnim organizacijama i drugim subjektima (naučnim, medijsko-informativnim, humanitarnim i sl.) koji se bave romskim pitanjima i koji utiču, kako na kreiranje javnog mnijenja o Romima, tako i na donošenje raznih političkih i pravnih dokumenata (smjernica, deklaracija, povelja, rezolucija i sl.), te uspostavljanje nekih tijela, foruma i mehanizama za artikulaciju i rješavanje problema romske nacionalne manjine u svijetu. Razmjena iskustava naročito je svrsishodna sa romskim i neromskim, vladinim i nevladinim, organizacijama i drugim subjektima, iz zemalja nastalih na prostoru nekadašnje SFR Jugoslavije, s obzirom da gotovo sve ove države prolaze kroz bolan proces tranzicije društvenih odnosa i vrijednosnog sistema, odnosno budući da su sadržaji i oblici, metodi djelovanja na rješavanju problema romskih manjinskih zajednica gotovo identični. Zbog toga treba učiti i u svojoj sredini aplicirati ona iskustva koja su dala rezultate na dobrobit romske nacionalne manjine i države u kojoj živi.

Vijeće ministara BiH će podsticati prekograničnu saradnju romskih nevladinih organizacija i saradnju istih sa međunarodnim institucijama i organizacijama. U tom cilju Vijeće ministara nalaže Ministarstvu inostranih poslova BiH da odmah, putem mreže svojih diplomatsko-konzularnih predstavništava u svijetu, a posebno u susjednim državama, pokrene mehanizme i pojednostavi proceduru dobijanja dokumenata za odlazak u inostranstvo radi službenih potreba. Također, nalaže se Odboru za Rome pri Vijeću ministara BiH da, u saradnji sa Ministarstvom finansija i trezora, blagovremeno planira budžetska sredstva za ove namjene, a Ministarstvu bezbjednosti BiH i Državnoj graničnoj službi, te entitetskim i kantonalnim ministarstvima unutrašnjih poslova da maksimalno, u granicama zakona i propisa, olakšaju uzvratne posjete romskih predstavnika i organizacija iz susjednih država i međunarodne zajednice bh romskim i neromskim NVO-ima i tijelima vlasti. Aktivnosti na ovom planu nemaju vremenskog ograničenja, dakle: trajna su, i treba ih hitno intenzivirati.

13. Demografsko-populaciona politika, porodični odnosi, ravnopravnost spolova i prava djeteta

Bez obzira što se u slučaju Roma u BiH radi o nacionalnoj manjini, dakle nacionalnoj zajednici čiji pripadnici ne čine ni 2% stanovništva države, ipak je, s obzirom na ukupnost uslova u kojima živi i djeluje ova manjina u BiH i na (ne)mogućnost bitne pozitivne preinake tih uslova, krajnje vrijeme da se otvori pitanje i povede računa o populacionoj politici unutar ove zajednice i mjerama koje ta politika podrazumijeva. Iako u ovom času, kao što je na početku ovog dokumenta već rečeno, ne postoji pouzdana cifra o ukupnom broju pripadnika romske nacionalne manjine u BiH, zna se da mnoge romske porodice imaju brojno potomstvo, po petoro, šestoro i više djece. Naravno, nije problem u samoj brojnosti porodice, u činjenici da mnogi romski bračni parovi imaju po petoro i više djece, nego teškoće proizlaze iz činjenice da mnogi od njih nemaju uslove za normalno izdržavanje i podizanje vlastite djece, a kamoli dostatna sredstva za uredno i potpuno obrazovanje, od predškolskog do, makar, srednjoškolskog, zdravstvenu zaštitu, stambeni smještaj, igračke i drugo što je preduslov za srećno i dostojanstveno djetinjstvo, odnosno životni standard primjeren aktuelnim potrebama.

Zbog toga Vijeće ministara BiH smatra da je neophodno povesti javnu kampanju, prije svega među romskim NVO, a zatim i cijeloj romskoj populaciji, o smislu i potrebi promišljanja i artikulisanja problematike seksualnog i reproduktivnog zdravlja Romkinja, žena i djevojaka, odnosno onoga što se doskoro zvalo - planiranje porodice, uključujući i broj djece i ostale parametre relevantne za normalno funkcionisanje porodice i očuvanje bračne zajednice. Ovo, naravno, nije i ne treba shvatiti kao bilo kakvo ograničavanje, odnosno represivnu kontrolu, a ponajmanje zabranu rađanja djece, odnosno staranja o vlastitoj djeci i njihovom vaspitanju, nego samo kao apel za naglašavanje uloge odgovornog roditeljstva, odnosno kao jednu od preventivnih mjera da ubuduće djeca ne rađaju djecu, jer poznato je da mnoge Romkinje ispod 18 godina, što je - u skladu sa odredbama iz Konvencije UN o pravima

djeteta - još uvijek dječiji uzrast, takođe rađaju djecu. Organi vlasti, a pored Vijeća ministara, prvenstveno Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva civilnih poslova, Zavoda za zdravstvenu zaštitu BiH i drugih službi sa nivoa BiH, u ovu kampanju moraju se uključiti i entitetske i kantonalne izvršne vlasti, vlade, njihova ministarstva, zatim stručni i naučni subjekti, potencijali i službe iz oblasti demografije, populacione politike, ekonomike domaćinstva, planiranja porodice, profesionalci iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja žena, bračnih savjetovašta, javni medijsko-informativni servisi, centri za socijalni rad, javne zdravstvene ustanove, romske i neromske nevladine organizacije i svi ostali koji brinu o romskim problemima. Dakle, aktivnosti na ovom polju i u cilju postizanja optimalnog i održivog nataliteta, a u okvirima međunarodnih standarda o ljudskim pravima i osnovnim slobodama - odgovornost za izdržavanje i sudbinu novorođene djece, te njihovu kasniju perspektivu i život dostojan čovjeka, dužni su preuzeti i u punom kapacitetu snositi i roditelji, a ne samo društvena zajednica, odnosno specijalizovane ustanove i organi državne vlasti na različitim nivoima organizovanja, kao što su centri za socijalni rad, domovi za djecu bez roditeljskog staranja, specijalne obrazovne ustanove itd. - moraju biti sinhronizirane i usklađene između mnogih subjekata. To nije jednostavno postići i svi koji u tome učestvuju moraju se "naoružati" strpljenjem i upornošću. Pitanje populacione politike, odnosno planiranja porodice, važno je i iz drugih demografskih razloga, od izbora mjesta stanovanja, do podizanja infrastrukture.

Vlasti u BiH su dužne posvetiti adekvatnu pažnju pitanju ravnopravnosti spolova pripadnika/ca romske nacionalne manjine, a prije svega popravljajući materijalnog i socijalnog položaja žena unutar romskih zajednica, jer se pokazuje da su one nesumnjivo diskriminirane u odnosu na Rome-muškarce. U tu svrhu zadužuju se Agencija za ravnopravnost spolova BiH i gender centri entiteta da, zajedno sa parlamentarnim komisijama i drugim tijelima za ravnopravnost spolova i društveni položaj žena, te ostalim nadležnim organima i romskim NVO-ima koji se bave ovim pitanjima, sačine odgovarajući program i plan aktivnosti na gender senzibilizaciji, kako samih Roma, tako i svih onih koji/e rade na rješavanju njihovih problema, te da se nakon što se on usvoji na nadležnim organima odmah krene u njegovu implementaciju. Monitoring tog procesa obavljaće, pored Agencije i entitetskih gender centara, i Odbor za Rome pri Vijeću ministara i Vijeće Roma BiH.

Veća pažnja od strane vlasti u BiH mora biti posvećena i pitanjima ostvarivanja i zaštite prava djece, iako je sve ono što je rečeno u ovom dokumentu u bitnoj vezi sa pravima djece. U tom cilju pripadnicima romske manjine treba omogućiti pristup Konvenciji UN-a o pravima djeteta, te provesti neophodne edukacije o njenom značaju i značenju i sadržajima implementacije. U ovom kontekstu posebno važno pitanje jeste sprečavanje trgovine djecom i Romkinjama-djevojkama, naročito u svrhe seksualnog nasilja i prostitucije, prosjačenja i drugog neprimjerenog iskorišćavanja i zloupotreba. Pored već nabrojanih nadležnih subjekata, za provođenje ove mjere zadužuje se i Vijeće za djecu BiH koje u tom cilju treba uspostaviti i razvijati saradnju sa UNICEF-om i drugim međunarodnim organizacijama iz ove oblasti, te Ured državnog koordinatora za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije. U implementaciju ovih mjera treba krenuti odmah, ne čekajući donošenje nekih posebnih planova akcije, tim prije što se te mjere ne mogu realizirati jednokratno, nego su stvar dugotrajnog procesa.

14. Nediskriminacija Roma i podizanje svijesti o neophodnosti inkluzije Roma u sve socijalne procese u BiH

Ovo poglavlje predstavlja neku vrstu supstituta, zamjene za zaključna razmatranja. U njemu se apostrofira vrijednost i imperativ nediskriminacije kao jednog od osnovnih ljudskih prava kojeg sankcioniše i Ustav BiH. Dakle, obaveza je vlasti u BiH, na svim nivoima njenog organizovanja, da permanentno i optimalno provode mjere i aktivnosti koje za cilj imaju i koje će rezultovati smanjenjem diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine u BiH u javnom i svakodnevnom životu, do njenog konačnog eliminisanja kao politički i socijalno neprihvatljivog odnosa prema Romima. Da li se ovim iskazom, makar i posredno, priznaje da diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine u BiH ipak ima? Da! Ali, kao što je više puta do sada potvrđeno, ta diskriminacija nije planirana, nije nešto "s predumišljajem", nije organizovana, sistematska, nije stvar države, njenih institucija i organa, politike koju oni provode, nije dakle legalna niti legalizovana, nego je uglavnom posljedica nerazumijevanja pojedinaca, pamanjkanja obrazovanja i neosposobljenosti službenika u administraciji i pojedinim drugim javnim službama koje pružaju usluge građanima, nedostatka finansijskih sredstava koja stoje na raspolaganju državnim organima za zadovoljavanje pojedinih potreba pripadnika romske nacionalne manjine, te sporadičnog i nesvjesnog robovanja stereotipima i predrasudama kad su posrijedi Romi. Drugim riječima, diskriminacija i segregacija pripadnika romske nacionalne manjine najčešće i nije vidljiva na prvi pogled pa ju zbog toga predstavnici vlasti, odnosno pripadnici

konstitutivnih naroda ili, pak, predstavnici medija informisanja uvijek i neprepoznaju, nego se za nju sazna tek kad reaguju oni na koje se ona odnosi, koje pogađa, tj. diskriminiše, a to su Romi. Zbog toga društvena akcija i politički potezi usmjereni ka iskorjenjivanju diskriminacije, odnosno smanjenju etničke distance i predrasuda prema Romima i ublažavanju negativnih posljedica stereotipa i segregacije koju ponekad trpe i nije jednostavna i jednoznačna. Naprotiv!

Šta je najbolja brana predrasudama i etničkoj distanci prema romskoj nacionalnoj manjini? Nema sumnje, to je puna inkluzija pripadnika romske nacionalne manjine u sve tokove društvenog, političkog, kulturnog, ekonomskog, obrazovnog, sportskog itd. života društva u kojem žive. Pretpostavka otpočinjanja tog procesa jeste ispunjavanje uslova navedenih u prethodnim poglavljima. To znači da je generalni uslov emancipacije pripadnika romske nacionalne manjine, prevazilaženje etničke distance prema njima i eliminisanje diskriminacije kojoj su povremeno i ponegdje izloženi Romi u BiH, realizovanje Strategije BiH za rješavanje problema Roma. A ona će se, opet, brže, jednostavnije i efikasnije realizovati samo ukoliko to bude obaveza svih: državnih institucija i organa, nevladinih organizacija - naročito romskih - medija informisanja i ostalih subjekata koji oblikuju javno mnijenje. Na neki način krug se zatvara. Tačno: nema značajnijeg poboljšanja socijalnog položaja pripadnika romske nacionalne manjine dok se ne promijeni ukupna društvena svijest i uvaži fakticitet o postojanju romskih zajednica u BiH, sa svim njihovim specifičnostima i potrebama njihovih pripadnika, dok im se ne priznaju, garantuju i počnu efikasno štiti sva ljudska prava koja imaju kao pripadnici manjinske nacionalne zajednice. A to je obaveza koja se ne može realizovati za mjesec ili godinu dana, pa makar i ne bilo njenog javnog ili skrivenog osporavanja. Njeno ispunjenje je stvar procesa, stvar narastanja i sazrijevanja društvene svijesti o ravnopravnosti naroda i građana bez bilo kakve diskriminacije po osnovi rase, etničke, vjerske, polne, starosne, političke, ideološke, geografske ili druge kakve pripadnosti, odnosno porijekla. Državna vlast, ma kako bila organizovana, mora ovo garantirati svojim građanima. Vijeće ministara BiH, kao najviša izvršna vlast u BiH, potpuno je svjesno ovog imperativa, svoje uloge i odgovornosti i zbog toga ovako decentno i prilazi obavezi donošenja i realiziranja Strategije BiH za rješavanje problema Roma.

Također, Vijeće ministara BiH je svjesno da se ovaj strateški dokument u punoj mjeri neće moći implementirati sam od sebe, niti samo zbog toga što je dobro napisan ili, pak, zato što su u njemu navedene sve oblasti i pobrojane sve mjere koje treba preduzimati, pa čak ni ukoliko bude osmišljena i provedena dobra kampanja u njegovu korist. Drugim riječima, sastavni, komplementarni "dio" implementacije ove Strategije jeste i sam monitoring, nadgledanje njenog sprovođenja. Osim institucija, organa i drugih subjekata koji su već pomenuti i imenovani kao monitori u procesu implementacije Strategije, Vijeće ministara BiH kao najvažnije i najodgovornije subjekte za monitoring sprovođenja Strategije BiH za rješavanje problema Roma imenuje Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Odbor za Rome pri Vijeću ministara BiH i Vijeće nacionalnih manjina Parlamentarne skupštine BiH, i traži od njih da, svako za sebe, najmanje jednom godišnje obave detaljan monitoring sprovođenja strategije i o tome ga u pismenoj formi izvijeste. Naravno, ovo ne amnestira bilo koju drugu instituciju, organ ili NVO u BiH od obaveze i odgovornosti implementacije Strategije i nadgledanja iste u domenu njihovih kompetencija.

VM BiH broj 164/05
21. jula 2005. godine
Sarajevo

Predsjedavajući
Vijeća ministara BiH
Adnan Terzić, s. r.